

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2018»
XIII Халықаралық ғылыми конференциясы

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

XIII Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2018»

The XIII International Scientific Conference
for Students and Young Scientists
«SCIENCE AND EDUCATION - 2018»

12th April 2018, Astana

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2018»
атты XIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2018»**

**PROCEEDINGS
of the XIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2018»**

2018 жыл 12 сәуір

Астана

УДК 378

ББК 74.58

Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2018» атты студенттер мен жас ғалымдардың XIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2018» = The XIII International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2018». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2018. – 7513 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-997-6

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 378

ББК 74.58

ISBN 978-9965-31-997-6

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2018

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОММЕРЦИЯЛЫҚ АЙНАЛЫМДАҒЫ ШЫҒЫНДАРДЫ ӨТЕУ

Сайран Айнигар

Ainigaras@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Заң факультеті
Халықаралық құқық мамандығы Мпк-31 тобының студенті.

Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші: Сейдеш Б.Б.

Аңдатпа.Мақалада халықаралық коммерциялық айналымдағы залалдардың түрлерін, есептеу критерийлерін және тағылатын жауапкершілік түрлері қарастырылады.

Аннотация.Данная статья рассматривает виды ущерба, критерий вычисления также виды ответственности в международном коммерческом обороте.

Түйін сөз.Халықаралық сауда айналымы, жауапкершілік, халықаралық алып сату, шығын, борышкер, залал, келісімшарт.

Залалды өтеу - қазақстандық азаматтық құқық бойынша азаматтық жауапкершіліктің негізгі нысандарының бірі. Жауапкершіліктің бұл түрі заңда немесе келісімшартпен (Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 47 бабында көрсетілген) азаматтық құқықтарды бұзудың барлық жағдайында қолданылады. Зияндар үшін осындай құқықтық базаны Халықаралық тауарлар сатуды жүзеге асыруға арналған келісімшарттар туралы Вена конвенциясында (11.04.1980 ж. Халықаралық тауарлар сатылымы туралы БҰҰ Конвенциясы) көзделген. Аталған Конвенция сыртқы сауда келісімшарттарын құқықтық реттеуді біріктіреді. Қазіргі уақытта Ресей Федерациясының Сауда-өнеркәсіп палатасында Халықаралық сауда арбитраждық сотында мұндай келісімшарттардан дауларды шешу үшін ауқымды төрелік тәжірибе құрылды. Осы келісімшарттың ерекшеліктеріне байланысты келісімшарттардың арбитраждық резервтері көбінесе осы төрелік сот арбитраж ретінде анықталады.

Континенталды Еуропа елдерінің құқықтық жүйесі, соның ішінде ішкі жүйе, шарт негізінен тараптардың келісімі, бір нәрсе беру немесе орындау туралы уәдемен алмасу фактісі. Осы уәделердің сақталуы кез-келген заманауи қоғамның моральдық-философиялық негіздеріне сәйкес келетіндіктен, *pacta sunt servanda* принципі де шарттық құқықтың негізгі постулаттары деп танылады [1].

Мұндай тәсілдің нәтижесі, уәдені орындамау, тиісті санкцияларға әкеп соғады, оның қолданылуы келісімшарттың осындай бұзылуына кінәлі ме, жоқ па, моральдық айыптауға лайық ма екеніне байланысты.

Сондықтан шығынды өтеу міндеттемесі әдеттегідей ақаулы тараптың келісімшартты бұзғаны үшін жауапкершілік шарасы болып саналады, бұл оның компенсациялық бағдарлығын моральдық және этикалық мазмұнды, жазалаушы сипатта емес дегенді білдіреді. Англо-американдық заңға келетін болсақ, онда осы жүйеде шарт экономикалық құндылықтарды алмасу құралы ретінде қарастырылады [2].

Демек, келісімшарттық құқықтың мақсаты әр тарапқа шарт бойынша уәде етілген материалдық нәтиже алуына кепілдік беру. Сондықтан зақымдану үшін өтемақы ақаулы контрагенттердің жауапкершілігінің шарасы ретінде қарастырылмайды, бірақ егер шарт жасалса, экономикалық жағдайдың қалпына келтірілуін қамтамасыз ете отырып, жәбірленуші тараптың әдістерінің бірі ретінде қарастырылмайды.

Жоғарыда қарастырылған тұжырымды айтатын болсақ халықаралық коммерциялық құқықтың мақсаты кылмыскерді жазалау емес, шығын келген тараптың барлық жағдайларын жасау болып табылады. 1980 жылғы Вена конвенциясы бойынша шығындар уағдаласушы тараптың құқықтық жауапкершілігінің шарасы ретінде қаралмайды, бірақ

зардап шегушіге арналған құрал ретінде қолданылады. Контрагенттің өз міндеттемелерін орындамаған жағдайда сатып алушы да, сатушы да «74-77 баптарда көзделген зақымдарды талап етуі мүмкін» деп бекітеді. Кез-келген басқа қорғау құралдарын енгізу (келісімшартты бұзу, сатып алу бағасын төмендету) зардап шегуші тарапты мұндай артықшылықтарынан айырмайды [3].

Шығындарды өтеудің жалпы сипатына келетін болсақ оны реттеудің негізгі принциптері Конвенцияның 74-бабында көзделген: «Тараптардың біреуінің келісімшартты бұзғаны үшін шығындар залалға тең соманы, оның ішінде басқа тарап келісімшартты бұзу нәтижесінде пайда болған жоғалтылған пайдасын құрайды.

Мұндай шығындар келісімнің алдын-ала болжанған немесе болжанғанын бұзған тараптан болатын залалдан асып кете алмайды. Осы ережеден шығынды талап етудің негізгі себебі зардап шеккен тарапты осындай экономикалық жағдайға орналастыру болып табылады егер келісімшарт аяқталған болса» [4].

Кейбір құқықтық жүйелерде «зиян» түсінігі пайда жоғалтуды қамтымайтындықтан, жоғалған кірістердің нақты көрсеткіші қажет. Конвенция бойынша шығындар тұжырымдамасы үшін маңызы бар бірнеше пункт бар.

Біріншіден, шығынды айқындау критерийі - бұзылған тарап келісімшартты бұзғандықтан және оны айыруға болмайтындықтан негізсіз сатып алынатын артықшылықтар емес, керісінше ақшалай бағалау жүргізілген залал [5]. Бұл көзқарас, әдетте, Ресей Федерациясының заңына сәйкес келеді, онда нақты шығынды ақшалай бағалау және зардап шеккен тарапқа келісімшарттың бұзылуы (Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 15-бабы, 393-бабы) бойынша жоғалған пайда туралы айтуға болады. Дегенмен, бұл принцип Ресей Федерациясының Азаматтық кодексіне сәйкес пайда жоғалтудың анықтамасына қатысты толық көлемде орындалмаған. 15-баптың 2-тармағына сәйкес жоғалған пайданың сомасы құқық бұзушы алған табыстардан кем болмауы керек. Бұл жағдай қазіргі коммерциялық айналымға сәйкес келмейді, өйткені партияның ақшаны немесе басқа ресурстарды пайдаланудан пайда табу қабілеті оның білімі, тәжірибесі, мүмкіндіктері, қол жетімді технологиясына байланысты болады.

Сондықтан жоғалған пайда алынған пайда бойынша анықталмайды, бірақ зардап шеккен тараптың шығындарына тең болуы тиіс.

Екіншіден, Конвенция бойынша шығындардың өтемақы принципі шығындар зардап шеккеннен асып кетпеуі және талапкердің байытуына әкелмеуі керек дегенді білдіреді. Бұл жағдай Конвенцияның 77-бабында көзделген шығынды азайту міндетін жеңілдетуге арналған алымға (duty to mitigate) тығыз байланысты. Айта кету керек, Конвенцияда айыппұлдар немесе жойылған залалдар туралы келісім мәселесі реттелмейді (liquidated damages).

Тараптардың норма ларының біркелкі болуына байланысты, келісімшартта Конвенцияның ережелерімен реттелмейтін тиісті ережелер бар (4 (а) -тармақ). Жалпы заңнама жүйесі алдын ала келісілген шығындардың (өтелген шығын) сипаты бар ақша сомаларын ғана қайтаруға мүмкіндік беретінін атап өтуге болады, бұл айыппұлдарды алып тастайды. Мұны құрлықтық жүйе, соның ішінде Ресей Федерациясының заңы да мойындайды. Сондықтан айыппұл шартының негізділігі тауарлардың халықаралық сатылуы үшін тиісті келісімшартпен реттелетін елдің заңына байланысты болады. Конвенцияның 74-бабының мазмұнын, сондай-ақ Конвенцияның 45 (1) (b) және 61 (1) (b) -баптарын ескере отырып, егер контрагент өз міндеттерін орындамаса, залалдың мөлшері, соның ішінде келісімшартты бұзу нәтижесінде жоғалған пайданы қамтиды. Демек, көптеген авторлар ақаулы контрагент тарапынан қасақана кінәсіздік немесе абайсыздық болғанына қарамастан, ол өз міндеттерін орындамағандықтан келтірілген зиянды өтеуге міндетті деген шешім шығарады. Шығындардың орнын толтыру үшін негіз ретінде мынадай шарттар бөлінеді: 1) сатушы немесе сатып алушы келісімшартты бұзу фактісі; 2) екінші тараптан келтірілген залал; 3) шартты бұзу мен бүліну арасындағы себеп-салдарлық қатынас. Осы жағдайлардан басқа, әдетте заңи әдебиеттерде зақымданудың өтемақысы бірінші кезекте контрагент

тарапынан келісімшартқа (Конвенцияның 74-бабы) сәйкестігі өлшемімен шектеледі және екіншіден, жауапкершіліктен босату үшін негіз болған жағдайда, Конвенцияның 79-80-баптарында көзделген[6]. Бір жағынан, 45 (1) және 61 (1) баптарында келтірілген залалдың орнын толтыру құқығының пайда болуының негізі себептер болғанына қарамастан, тек қана орындамау фактісін қарастырады, ал екінші жағынан - зардап шеккен тарап өз құқықтарын жүзеге асыра алатын және оған келтірілген зиян үшін өтемақы алатын жағдайларды қарастырады. Осы жағдайларды сипаттау үшін, Вена конвенциясы бойынша жауапкершіліктен босату үшін негізгі мәселені қарастыру қажет, бұл борышкердің келісімшартты бұзуы керек болатындығын анықтауға мүмкіндік береді, бұл оған зиян келтірілген контрагенттің өзіне келтірілген залалды өтеу үшін нақты мүмкіндік тудыруы мүмкін. Вена конвенциясы бойынша жауапкершіліктен босату үшін негіздер Келісімшарттың бұзылуына әкеп соғуы мүмкін шығындардың орнын толтыру жөніндегі міндеттеменің туындауына әкеліп соқтыратындығын анықтау осы Конвенцияның 79, 80-баптарының негізінде бұзушылықтың осындай салдарынан босатуға әкелетін негіздемелерді ішінара сипаттау арқылы жүзеге асырылады[7]. Әдебиеттерде көрсетілгендей конвенцияның 79,80 бабындағы реттеудің 1964 жылғы халықаралық сатып алу ату туралы Гаага конвенциясынан бастау алатын жеке, тәуелсіз концепция құрайды[8]. Егер 80-бап жәбірленуші тараптың, әдетте, оның әрекеттері немесе әрекетсіздіктері салдарынан туындаған міндеттерін орындамағаны туралы айтылған болса, онда 79 (5) бап борышкерді шығындарды өтеу міндеттемесінен босатады және тек орындамаған жағдайда жауапты тарап негізінен бақылауға алмайтын кедергіден туындады. 79-баптың 1-тармағында: «Тарап өз міндеттемелерін орындамағаны үшін жауапкершілікте болмайды, егер ол оның бақылауынан тыс кедергіден туындағанын дәлелдейтін болса және келісімшарт жасасу кезінде немесе кедергілерді болдырмау немесе жеңу кезінде бұл кедергіні ескеру мүмкін болмаса бұл кедергі немесе оның салдары». Біз зақымданудан босатуға әкелетін себептерді анықтау үшін үш критерийді бөліп көрсете аламыз: 1) орындалмаған жағдайда, партияның бақылауынан тыс кедергі болуы тиіс; 2) келісім-шарт жасасу кезінде тараптардың бұл кедергілерді есептеу кезінде ақылға қонымды түрде болжай алмайды; 3) бұл кедергіден немесе оның салдарынан аулақ жүру немесе оны болдырмау мүмкін емес. Осы критерийлердің әрқайсысын егжей-тегжейлі қарастырмай, төмендегілерді атап өту керек. Біріншіден, Конвенцияның даму тарихымен расталғандай, 79-бап бойынша келтірілген залалдан босату шартты жүзеге асыруға кедергі келтіретін жағдайларға байланысты, оны қалыпты іске асыру үшін «тосқауыл» туғызатын, яғни олардан туындағандықтан емес, объективті сипатта болады.

Екіншіден, тосқауылдың объективті сипаты «партияның бақылауынан тыс» болуы керек. Мұндай тұжырымдаманы халықаралық коммерциялық айналымдағы әрбір сатушы мен сатып алушы «бақылаудың типтік ауқымы» бар деп болжауға болады, оның шеңберінде шарттың дұрыс орындалуын қамтамасыз ететін қажетті шараларды жүзеге асыру күтеді. Бақылау ауқымының нақты анықтамасы белгілі бір жағдайларға байланысты болса да, оған төмендегілерді жатқызу әдеттегідей: келісімшартты орындау кезінде оның қызметкерлерінің кез-келген әрекеттеріне жауапты; тарап қажетті техникалық және қаржылық ресурстардың болуына жауапты, оларды пайдалануды және келісімшарттың дұрыс орындалуын қамтамасыз ету үшін қажетті күйде ұстауды қамтамасыз етеді; сатушы ішкі нарықта оны кейіннен экспортқа өткізу үшін сатып алу үшін жауап береді, сондай-ақ тиісті сапалы тауарларды алуға байланысты тәуекелдерді орындайды. Профессор Д. Талонмен келісу керек, бұл «бақылаудан тыс кедергілер» критерийін дәлелдей отырып, сатушыны дұрыс емес өнім жеткізуге рұқсат беру құқығының кәдімгі іс-әрекеттерінен айыра алмайды, себебі ол тауардың ішкі ақауларын анықтауға мүмкіндік бермейді, оның өндірісінде немесе оны өндірушіде сатып алу кезінде бұл кедергі оның бақылау саласына жатқызылуы керек[9]. Бұл ұстаным сот практикасында көрініс табады. Мысалы, Германияның Жоғарғы соты 1999 жылғы 24 мамырдағы шешімі бойынша, оның жеткізушілері стандартты емес тауарларды сатқан сатушы сатып алушыға өз міндеттерін тиісінше орындамағаны үшін жауапкершіліктен босатылмағанын көрсетті, өйткені тиісті тауарды сатып алу тәуекелі шарт

жасасу сәтінде қабылданды және орындалмау себебі оның бақылауынан тыс болуы мүмкін емес[10].

Конвенция бойынша келтірілген зиянды өтеу шарты борышкердің оған кедергі келтіретін, яғни оның бақылауында немесе сыртқы кедергіден туындаған болса, алайда сыртқы борышкердің ақылға қонымды түрде әрекет ететін келісімшартты бұзуы болып табылады деп қорытынды жасауға болады [11]. Алайда, мәселе туындайды: Конвенцияның 79-бабы шартты бұзғаны үшін жауапты болу үшін, борышкердің кінәсінің болуын болжайды ма? Отандық әдебиетте Вена конвенциясы бойынша «жауапкершілікке тарту үшін ақаулы контрагент кінәсі қажет» [12], себебі 79-баптың 1-тармағы форс-мажорлық жағдайды ғана емес, сондай-ақ кездейсоқ факторларды да қамтиды. Сонымен қатар шетелдік авторлардың көпшілігі 79-бапта борышкердің кінәсінің болуы туралы айтылмайды, өйткені осы категорияға Конвенцияны әзірлеудің бастапқы кезеңінде айтылған [13]

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Hyland R. On setting forth the law of contract: a Foreword // *The American Journal of Comparative Law*. 1992. Vol. 42. P.546-547
2. Tallon D., Harris D. *Contract Law Today. Anglo-French Comparisons*. Oxford: Clarendon Press, 1989. P.385.
3. О соотношении средств правовой защиты по Конвенции см.: Жарский А. В. Соотношение средств правовой защиты при нарушении договора международной купли-продажи товаров // *Право и демократия: Сб. Научных трудов*. Вып.10. Минск, 1999. С.81-89.
4. Конференция ООН по договорам международной купли-продажи товаров. Официальные отчеты. ООН, 1981. С.68.
5. Более правильным в буквальном смысле представляется перевод термина «loss» (ущерб) как «потери», в том числе потери прибыли (loss of profit) (статья 74 Конвенции).
6. Enderlein F., Maskow D. *International Sales Law*. New York: Oceana, 1992. P.298; Bianco C., Bonell M. *Commentary on the International Sales Law*. Milan: Giufree, 1987. P.540; Венская конвенция о договорах международной купли-продажи товаров. Комментарий. М., 1994. С.173.
7. Более подробно анализ проблем, связанных с правильным пониманием и применением ст.79 Конвенции, см.: Жарский А. В. Договор международной купли-продажи товаров: последующее изменение обстоятельств // *Журнал российского права*. 2000. N 7. С.73-84.
8. Bianco C., Bonell M. *Op. Cit.* P. 574. В подтверждение этого можно сослаться на название Раздела IV, содержащего ст.79, 80, для чего был использован неизвестный национальным системам права термин «Exemption» (англ.), «Exoneration» (фр.), «Exoneracion» (исп.), что переводится как «освобождение, изъятие».
9. См.: biancoc., bonellm. *Op. Cit.* P.580.
10. См.: <http://cisg3.law.pace.edu/cases/990324g1.html>; *rechtderinternationalenwirtschaft*. 1999. P.617-619.
11. Более подробно о важности критерия «разумных ожиданий» см.: Nicholas B. *Impracticability and Impossibility in the U. N. Convention on Contracts for the International Sale of Goods* // *International Sales*. Ed. N. Galston, H. Smit. New York: Matthew Bender, 1984. Ch.5. P.8-9.
12. Мусинв. А. *Международные торговые контракты*. М., 1986. С.147-148.
13. Schlechtriem P. *Uniform Sales Law: The UN-Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. Vienna: Manz, 1986. P.101.